

A népiesség fogalma az irodalomtudományban

A népiesség (és a kapcsolódó fogalmak, úgymint: nép, népi, népiség, népies, népköltészet stb.) jelentésének, a jelentés változásának koronként való áttekintése igen bonyolult és terjedelmes feladat, már csak azért is, mert a fogalom nemcsak az irodalomtudományban, de a néprajzban, az általános kultúrtörténetben, adott időszakokban a politikában és az esztétikában is használatos volt, sok esetben ma is az. Ezt a munkát a problémákat madártávlatból szemlélő előadásunk természetesen nem képes elvégezni. Mondandókat egyetlen, szűk területre koncentráljuk: *a népiességnak a régi magyar irodalommal kapcsolatos fogalomhasználatára.*¹

A csinosabb nemzetek irodalomtudományában, angolszász vagy neolatin nyelvterületen, általában mást értenek a népiesség fogalmán, mint a magyar gyakorlat. Többnyire csupán a régi – leggyakrabban a középkori – irodalmak jellemzésekor használják, és csak igen ritkán a XIX. század második felének vagy a XX. század irodalmának kapcsán. És ha használják is, a *népiesség* főnévnek többé-kevésbé megfeleltethető kifejezéseknél jobban kedvelik (a magyarul megközelítőleg) a *népi*, *népies* szavakkal visszaadható jelzős szerkezeteket.

A magyar irodalomtudomány népiesség felfogását, a kérdésről monográfia szinten nyilatkozó Horváth János (1927) nyomán, így foglalhatjuk össze: az irodalmi népiesség a hagyománymentés-örzsés egyik formája; népiességről tulajdonképp csak akkor beszélhetünk, amikor az irodalom szándékosan keresi a találkozást a népivel,² továbbá „nemcsak a népihez való idomulásban öntudatos, hanem a műköltészet megfelelőnek ítélt elemeit is céltudatosan igyekeznek eljuttatni a néphez, sőt sok esetben egyenest a nép számára alkotja műtermékeit, főképp a dalokat.”³ Horváth János azt is hangsúlyozza, hogy az irodalom számára a nép nem feltétlenül a parasztság, inkább, legalábbis a XIX. század első néhány évtizedében, a középosztály vidéki tagjai.⁴ A nép fogalmát elméleti megközelítésben így határozza meg: „A *nép* tehát (a népköltészet és a népiesség népe) nem valamely politikai vagy társadalmi osztállyal azonos, hanem az egy nyelvet beszélők azon rétegét jelenti, mely egyáltalán nem, vagy csak alkalmilag olvasó közönsége az irodalomnak, s mind a mellett rendelkezik bizonyos költészeti hagyományokkal.”⁵ Jegyezzük meg, hogy maga Horváth János is, monográfiája más helyein, nem mindig a fenti definíció értelmében használja a fogalmat, a mai magyar irodalomtudomány számára pedig a nép a parasztságot, tágabb értelemben az „alsóbb társadalmi osztályokat”, marxistább terminológiával a „mindenkori kizsákmányolt osztályokat”⁶ jelenti, a Horváth János alkalmazta finom különbségtevések nélkül.

Nézzünk most egy nyugat-európai típusú meghatározást.⁷ Mivel túl sok idézge-

tésre nincs terem, olyat igyekeztem választani, amely a konszenzus igényével lép fel. Ilyen szerintem Peter Dronkéé,⁸ aki így foglalja össze a *popular poetry* jellemzőit:⁹ a *popular poetry* nem a nép alkotása, de a népnek szól. Hamis az a régi romantikus felfogás, amely nem számolva a szerző személyével, eme alkotásokban a „Volksgeist” egyenes kifejeződését látja. A szerzőnek azonban valóban laza a személyes kötődése művéhez, épp azért, hogy átadhassa azt a népnek, azaz egy társadalom egészének, osztályok közötti különbségtétel nélkül. Amikor a szerző neve lényegtelen, mások joggal érezhetik, hogy változtathatnak a szövegen, adaptálhatják azt, hozzáadhatnak vagy elvehetnek belőle.

Tekintsünk most el a Dronke-féle meghatározás legproblematisabb megállapításától, attól, hogy a *popular poetry* nem a nép alkotása, de a népnek szól. Az nyilvánvaló, hogy ez a definíció, amely a középkori költészet egy fajtáját kívánja leírni, élesen különbözik a mi XIX. század központú népiesség-népköltészet kategóriánktól, ugyanakkor lényegében egybeesik a közköltészet fogalmával. Ez utóbbit, ha elvéve is, a régi magyar irodalom kutatói (Stoll, 1958) használják.¹⁰

Épp a népi szándékos keresésének hiánya miatt a régi magyar irodalom egyes rokonjelenségeit Horváth János – Arany János szóhasználatával – „öntudatlan népiességnek” hívta.¹¹ Bár ez a koncepció – jótékony ellentétben mai lecsengéseivel – megkülönbözteti egymástól a programos népiességet és a régi magyar irodalom népiességét, nem hangsúlyozza azt a minőségváltást, amely a népköltészetnek a közköltészetből való kiválásakor bekövetkezett, azaz, kimondva-kimondatlanul, arra az előfeltevésre épül, hogy a korábbi századokban is létezett egy népi és egy nem népi kultúra, ami, ha népin a közköltészetet, a *popular poetry*-t értjük, igaz, ha a parasztság avagy az elnyomott néposztályok sajátos műveltségét, hamis. Amennyire én értem az Arany János – Horváth János-féle felfogást, itt az utóbbiról van szó.

Irodalomtudományunk és általában kultúrtörténetünk népiesség értelmezésének illetően elkülönültsége a nyugat-európai gyakorlattól nem egyedülálló jelenség; szláv nyelvterületen – gondolok itt elsősorban a cseh, a szlovák, a lengyel és az orosz irodalomtudomány fogalomhasználatára – ez az általános. Ha megvizsgáljuk azt a meglehetősen pontosan kirajzolódó területet, ahol a népiesség-kultusz sok vonatkozásban máig érezteti hatását; a következő azonosságokat fedezhetjük fel: ezen nemzetek irodalmának önmagára ébredése, irodalomtörténetírásuk kezdetei a felvilágosodás időszakára vagy még későbbre datálhatók; irodalmuk csak bizonyos késéssel tud bekapcsolódni az európai kultúrába, vagy legalábbis megszakadt a korábbi fejlődés folyamatossága; erős nacionalizmus, ugyanakkor a nemzeti identitás zavara jellemzi – jellemezte őket. Továbbá, elválaszthatatlanul az előbbiektől, kultúrideológiájuk a XVIII–XIX. században döntően a német eszmeiskolák hatása alatt állt, a XX. században szintén, azonban ekkor már az orosz, majd a II. világháborút követően a szovjet – jobbadán vulgár-marxista – ideológiák is erősen éreztették hatásukat; az utóbbiak gyökerei ugyancsak germán földbe nyúlnak.

A kelet-európai és a nyugat-európai népiességertelmezés különbözősége egyértelműen a programos népiesség egyik területen óriási, a másikon kisebb hatásával magyarázható, illetve azzal – a két dolog szorosan összefügg –, hogy a nép az egyik értelmezésben inkább a *populus*-szal, a másikban inkább a *plebs*-szel azonos.

Sajátos szempontunkból vizsgálva: a magyar fogalomhasználat zavaraí onnan

adódnak, hogy a XIX–XX. századi kelet-európai „nép”-kategória alapján kialakított népiesség–népművészet értelmezést kritika nélkül visszavetítik korábbi századokra.

A fenti tétel illusztrálására egyetlen példa, egy lexikoncikk, amely, mint elméleti igényű írás, több tanulsággal szolgálhat. Ez egyben a vizsgált fogalom tudtommal legfrissebb lexikonbéli definíciója. A Néprajzi Lexikon népiesség címszavának megállapításából idézek: (a népiesség) „a hivatásos művészetnek és általában az uralkodó kultúrának a népi kultúra felé forduló érdeklődése, amelynek eredménye a népies irodalom, zene, tánc, művészet stb. (...) Kezdetei voltaképpen a hivatásos kultúra elkülönülése óta megfigyelhetők, mivel a kialakult hivatásos kultúra képviselői gyakran tekintettek vissza nosztalgiával a korábbi kulturális fokozatra. Magyarországon korábbi kezdeményezések után a reneszánsz, majd a reformáció, később a barokk és a rokokó a népiesség sajátos formáit alakítják ki, amely leginkább az irodalomban figyelhető meg. (...) A voltaképpeni elméleti érdeklődés kezdeteit Rousseau és főleg Herder eszméi elterjedéséhez kapcsolhatjuk...”¹²

Nem nehéz itt a Horváth János-i felfogás továbbélését felfedezni, azonban a Horváth Jánosra oly jellemző gondolati tisztaság nélkül. Csak két – szinte már tárgyi – tévedésre hívnám fel a figyelmet. Ha népiességen a hivatásos művészetnek a népi kultúra felé fordulását értjük, a XVI–XVII. században erről semmiképp sem beszélhetünk, márcsak azért sem, mert még nem alakultak ki azok a konvenciók, amelyek egy sajátosan „népi” kultúrát meghatároztak volna. Továbbá: a népiesség kezdetei nem esnek egybe a hivatásos kultúra elkülönülésének kezdetével. A hivatásos kultúra már rég elkülönült attól a kultúrától, amely osztályoktól függetlenül egy nemzet vagy kultúróvezet sajátja, amikor a népi kultúra – amely a szócikk szerzőjének szóhasználatában egyértelműen meghatározott osztályokhoz, rétegekhez köthető – még nem szerveződött önálló kultúrává.

Látszólag rendkívül egyszerű a helyzet. Az irodalomtörténészeknek ki kell alakítani valamilyen fajta konszenzust a programos népiességgel és a régi irodalmak „köz-költészeti” népiességével kapcsolatban, és megegyezni abban, hogy egyik esetben népen a parasztság, vagy tágabb értelemben a mindenkori kizsákmányolt osztályok (bár ez más típusú zavarok forrása lehet!) értendők, a második esetben pedig az egy nyelvet beszélők közössége, tulajdonképpen a nemzet egésze.

E látszatra könnyű feladat megvalósításának három komoly gátját is látom.

A legfőbb módszertani nehézséget Napoleon így fogalmazta meg: „Azt hiszem, ha a tudomány valami új dologra bukkan, teljesen új szót kell találni rá, hogy a gondolat pontos legyen és jól megkülönböztethető. Ha Önök egy régi szónak adnak új jelentést, hiába hirdetik, hogy a szóhoz fűződő régi jelentésnek semmi köze az újhoz, az embereket nem akadályozhatják meg abban, hogy ne érezzenek valamilyen hasonlóságot és kapcsolatot a régi és az új gondolat között; ez pedig összezavarja a tudományt és haszontalan vitákra vezet.”¹³

Ez a bizonyos „teljesen új” szó, amely a régi magyar irodalom általunk jelzett értelmű népiességét adná vissza, a napóleoni tanács értelmében nem lehetne a programos népiesség számára lekötött nép szó származéka. Úgy vélem, ilyen esetben kétszeresen is hasznos az idegen terminológia átvétele: egyrészt a nemzetközi szakirodalomban már elterjedt fogalmat lehet így a magyar szaknyelv sajátjává tenni, másrészt

a magyar „régí” nép szóhoz tapadó jelentés, a más hangalak miatt, nehezebben sugározza be az „új” terminust.

Talán a fentieket is figyelembe vette Horváth Iván, amikor Zumthor és Bec nyomán a régi magyar irodalom megfelelő jelenségeinek leírására a populáris és arisztokratikus regiszter oppozíciót ajánlotta.¹⁴

Egy új terminológia elterjedését azonban nagymértékben akadályozza a pszichológiai gát.

Ezt igen találóan jellemezte Max Weber, a neves szociológus, aki a német tudósok módszeréről emígyen vélekedett: „... a többiek terminológiáját mindegyik idegen fogkefének tekinti, amelyet a világért sem venne a szájába.”¹⁵

A harmadik gátló tényező a történeti. Ez a legfontosabb. A programos népiesség fogalmának visszavetítése, némi egyszerűsítéssel népi és régi keveredése: része tudománytörténeti tradícióinknak. A legtöbbet e téren a XIX. századnak és a vulgármarxizmusnak köszönhetünk.

A XVIII. század második felét és a XIX. század első évtizedeit szokás leginkább a népi és a régi keverésével vádolni. Ez nem egészen jogosult. Igaz, ebben az időszakban a mai fogalmaink szerinti népit és régít valóban egy kalap alá vonták, mint ahogy a népköltészetet és a műköltészetet sem választották élesen szét, azonban mindez a kor más felfogású népiessége alapján tökéletesen logikus volt.¹⁶ Hiszen lehet, hogy Faludi a „nép” közé jártában – mint Révai Miklós állítja róla – gyűjtötte a szólásokat, az azonban tény, hogy szólásgyűjteménye kicéduázott régiség is lehetne; nem is az az igazán fontos, hogy Faludi folytatott-e ilyenén néprajzos tevékenységet, avagy csak a herderi eszméket magáévá tevő Révai ruházta fel eme tulajdonsággal, hanem az, hogy a korabeli értelemben vett „nép” körében valóban élhettek még ekkor azok a szófordulatok, kifejezések, amelyekkel XVI–XVII. századi irodalmunkban találkozhatunk. Ne feledjük: mindenekelőtt nyelvi és ezzel összefüggésben nemzeti, a herderi hatás idején továbbá némiképp művészetfilozófiai szempontú volt a „nép” felé fordulás, s nem társadalmi-politikai, mint majd Petőfi korában. Az így felfogott népi azonosítása a régivel semmiképp sem alaptalan. Jellemző, mint ezt Stoll Béla 1958-ban már szóvá tette, hogy még századunkban is, a programos népiesség kialakította népdal kategória ismeretében, több kutató a népdalok közé sorolta a XVII. századi kéziratot énekköltészet néhány alkotását.¹⁷

Faludi kora után, a herderi eszmék terjedésének idején is érthetetlen lett volna régi és népi éles szétválasztása. A herderi *népi* fogalomnak része a *régi*, a régiből az, amiben a „Volksgeist” kifejeződését látták. (Többek közt épp ez magyarázza a romantika korának a középkor felé fordulását, vagy azt, hogy miért volt Herderék szemében a Biblia és a homéroszi életmű a patriarchális népművészet alkotása.) Maga Herder a Volkslied-ek között ugyanúgy közöl régi angol balladát, mint Shakespeare-t, Sapphót, Athénaiószot, Catullust vagy Luthert és Goethét.¹⁸ A népi e sajátos herderi felfogásában – amely népivé minősít mindent, amit értéknek tart, s azonosítja a népit a nemzettel – vannak a később tárgyalandó vulgármarxista tanok gyökerei is.

Petőfi és Arany korára a népiesség programja már társadalmi töltetűvé lett, a fogalom lényegében a nép egyenlő parasztság értelemben vált használatossá. Mivel az így felfogott népi már jól elkülöníthető volt a régitől, s mivel a magyar irodalomtudomány

épp a XIX. század folyamán hatalmasat fejlődött, immár joggal beszélhetünk régi és népi keveréséről.

Ezek a tévesztések mind azonos szerkezetűek. A mai népi és a régi között figyelnek meg hasonlóságot vagy azonosságot, s ennek alapján minősítik a régít népivé. Egy példa: Szilády Áron, régi irodalmunk e nagy tudósa, a Balassi-filológia megalapítója, közzétéve Balassi verseinek első, sok szempontból máig példamutató kritikai kiadását, kommentárjaiban nem egyszer hívta fel a figyelmet Balassi költeményeiben és a népdalokban található párhuzamokra. Azt hiszem, innen datálhatjuk az irodalomtörténetírásunkban rendre fel-felbukkanó népies Balassi-képet. Természetesen nem Szilády Áronnak, a XIX. század népies szemléletének büvökörében élő tudósának, aki még nem ismerhette a „gesunkenes Kulturgut” elméletét, kellett volna észrevennie, hogy ezek a hasonlóságok épp hogy nem Balassi népi gyökereire, hanem a XVI. században (többek közt és talán elsőként Balassi által) megalkotott konvenciók később általános elterjedésére, ha tetszik: egy magas kultúra popularizálódására vallanak. Ma már azonban illelne differenciálni, a népiességet, a népköltészetet nem örök és időtlen, hanem történelmi alakulatnak tekinteni. Ha valaki úgy vélné, hogy túldramatizálom a kérdést, s nem győztem volna meg az idézett lexikoncikk gondolatmenetét elmarasztaló véleményemmel sem, nos, annak szíves figyelmébe ajánlom az MTA Történettudományi Intézetében készült, 1985-ös kiadású kétkötetes monográfiát, amely az 1526–1686 közötti magyar történelmet tárgyalja. Ez utóbbiból idézem a fogalmi tisztázatlanság egy szép példáját: „A 17. századi irodalomtörténetünk nagy rejtélye a népköltészet, melynek léte kétségtelen, de forrásszerűen alig megfogható, legfeljebb nyomai vannak. A magyar népdal sajátos ismétlési motívuma például már a 17. századi daloskönyvekben feltűnik, többek közt a máig élő „nem szoktam, nem szoktam kalitkában lakni” kezdetű versben. Arany János erre mondotta: „Íme a magyar népdal 200 év előtt!” Nyilván igaza volt. Az a magyar nyelv és az a népköltészet, amelyhez éppen Arany nemzedéke nyúlt vissza, rejtettségében is a 17. század egyik legmaradandóbb kulturális örökségének bizonyult.”¹⁹ Az idézetet elégségesnek tartom jegyzetben kommentálni.

A vázolt XIX. századi téveszmék legrosszabb hagyományai főnixként támadtak új életre a vulgármarxizmusban. Sztálin – egyébként itt, 1913-ban Bécsben frott – tanulmánya a nemzetről és Gorkijnak a művészet és népművészet közé egyenlőségelet tevő koncepciója adta az elméleti hátteret, amely kísértetiesen hasonlított a XVIII. század végi német eszmékre. Révai József 1950-ben így adott hangot ezeknek: „A szocialista kultúra: népi kultúra, irodalomban, képzőművészetben, zenében egyaránt. A szocialista kultúra a népre orientálódik, a népnek teremt, a nép ízlését, nyelvét, napi életét és nagy történelmi céljait veszi mértékül tartalmában és formájában. (...) A népi kultúra, amelyet ápolni és óvni akarunk, nemcsak paraszti kultúra. Beletartozik mindaz, ami egészséges és nagy a magyar kultúrában: Munkácsytól Erkel Ferencig, Mikszáthtól Móricz Zsigmondig, Petőfitől Adyig és József Attiláig.”²⁰ Nincs olyan szocialista ország, amelynek teoretikusaitól, egy adott időszakban, hasonlókat, esetenként szó szerint azonos megfogalmazásokat ne lehetne idézni.

Ez a népiességfelfogás súlyos önellentmondásokkal terhes. Egyrészt a „népi” a „haladó és nemzeti” szinonimájává vált, másrészt a „nép” fogalmát fenntartották a „mindenkori kizsákmányolt osztályok”-nak. Mindig becsempészett egy történelmietlen mozzanatot: mivel, mint Gorkij vélte, „A nép nemcsak az az erő, mely az összes

anyagi értékeket megteremtette, hanem a szellemi értékek *egyetlen* és el nem apadó forrása”²¹ (kiemelés tőlem), ezért a népi irodalomnak-művészetnek szükségszerűen az irodalom minden időszakában léteznie kellett, sőt szükségszerűen hatni a legnagyobb, „haladó és nemzeti”, azaz népi szerzőkre. Más aspektusban: mindennek – nemcsak íróknak, költőknek, de az irodalomtörténeti folyamatoknak is – népivé kellett válnia ahhoz, hogy kellően haladók legyenek. Ugyanakkor – emlékezzünk Napoleon tanácsára – hiába definiálták másképp a népiességet, a nép egyenlő parasztság „régí” jelentés, továbbá a Horváth János-felépítette népiességfelfogás is bebesugárzott az értelmezésekbe. Végül: a polgári irodalomtudományt nagyképűen leértékelő nézőpont is kamatozott: például John Meier és Hans Naumann tézisei a „lesüllyedt kultúrjavak”-ról – amelyeket minden hozadékukkal természetesen én sem fogadok el – Maróthy János tollán megmosolyogtató tudománytalanságoknak minősültek.²²

A mi szempontunkból az érdekes az, hogy bár a vulgármarxizmus a magyar irodalomtudományban legfeljebb ha utóvédharcokat folytat, s explicit elméletei, mint az Ivascsenko–Kardos Tibor-féle népi reneszánsz és népi humanizmus koncepció, hatástanítottnak tekinthetők, azonban az irodalmi szaknyelv, az egzakt fogalomhasználat zavarai máig jó egészségnak örvendnek.

Ennek elsősorban nem ideológiai okai vannak. Hat még az időbeli közelség: a tárgyalt értelmezés nemcsak az ötvenes, de a hatvanas éveknek is jellemzője volt. És hat a pontosan definiált fogalmakkal szemben szakmánkban megfigyelhető általános idegenkedés.

Előadásomban nem hangzottak el újdonságok. Ámde, ha a népiesség – és csatolt fogalmi – a jövőben kevésbé pongyola módon használatnak, e figyelemfelkeltőnek szánt írás elérte célját.

Jegyzetek

1. A kérdésről szóló fontosabb munkák, amelyeknek megállapításait igyekeztünk kamatoztatni: Marót Károly: *Mi a „népköltészet?”* Ethnographia, 1947. 162–173.; Klaniczay Tibor: *Régi magyar irodalom és folklór*. It. 1949. 205–215.; Stoll Béla: *Közösségi költészet – népköltészet*. ItK 1958. 170–176.; Horváth Iván: *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Bp. 1982. 220–226.
2. Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfőig*. Bp. 1978. (2. kiadás) 7–8., 10.
3. I. m. 10.
4. I. m. 8–9.
5. I. m. 7. (H. J. definíciójának veszélye: nemigen teszi lehetővé a közköltészet megkülönböztetését.)
6. Nép = parasztság elterjedt közhely; például Bartók Béla is azonosítja a népdalt a parasztdallal (Összegyűjtött írásai I. Bp. 101., idézi Horváth Iván, I. m. 220.); a nép = alsóbb társadalmi osztályok nézet előfordul például Péter Katalin: *A Bibliáolvasás mindenkinek szóló programja Magyarországon a XVI. században* című tanulmányában (in: *Tótfalusi Kis Miklós*. Debrecen, 1985. 124.); a „mindenkori kizsákmányolt osztályok” terminológia, az ötvenes–hatvanas–hetvenes évekbeli dolgozatok mellett, ma már főleg csak néhány tankönyv és lexikon sajátja. E felfogások – most nem vizsgálva hátrányaikat – ehéleg alkalmasak lehetnének a közköltészet és a népköltészet szétválasztására.
7. „Nyugat-európai típusú meghatározás” – ez végtelen leegyszerűsítés, hiszen pl. az olasz iro-

- dalomtudomány – nem kis mértékben Benedetto Croce hatására – sokkal inkább küzd a népiesség kategóriájával, mint mondjuk az angol. Amiért vázlatos eszmefuttatásban mégis merészelem e fogalmat használni: a kelet-európai típusú – s ebbe a német is beleértendő – népiességértelmezések sajátos oppozíciója az egyébként országokként és kutatóként is nagy mértékben különböző, s csupán az oppozíció megléte alapján egy fogalomba vonható nyugat-európai típusal.
8. Mivel a szerző az idézendő helyen a *popular poetry és a courtly love lyric* egységét vallja, ehhez a tételéhez szükséges, hogy a *popular poetry* legáltalánosabb jellemzőit felsorolja.
 9. P. Dronke: *Medieval latin and the rise of European love-lyric*. Oxford, 1965. I. Csak tartalmilag idézem, Dronkénél ez olvasható: „Popular poetry (...) is composed not by a people but for it. It is not, as the old Romantic view would have it, wholly anonymous, a direct expression of the *Volksgeist*. (...) in the composition of popular poetry the poet loosens his personal bonds with his work in order to surrender it to the people: that is, to the whole of a society, without distinction of class. (...) Then the author's signature is unimportant – others may feel entitled to make changes or adaptations, to add or to retouch.”
 10. Stoll: i. m. 173.
 11. Horváth János: i. m. 10.
 12. Bp. 1980. III. kötet. 720–721. (Voigt Vilmos)
 13. Idézi Kasánszky Zsombor, *A 'szemantika' szó metamorfózisa századunkban*. In: *Literatura*, 1984/1. 41.
 14. Horváth Iván: i. m. 220.
 15. Idézi Lukács György: *Magyar irodalom – magyar kultúra*. Bp. 1970. 335.
 16. Ennek a folyamatnak máig legjobb áttekintését Horváth Jánosnak köszönhetjük, i. m. 23–132.
 17. Stoll: i. m. 170.
 18. Vö.: Zsirmunkszkij: *Herder élete és munkássága*. In.: *Irodalom, poétika*, Bp. 1981. 452–465.
 19. Bp. 1985. II. kötet, 1561. A lényeg: a programos népiesség értelmében vett népdalfogalom szempontjából Aranyak nyilván nem volt igaza (de a saját – itt most nem ismertethető – gondolatrendszerében igen!); a XVII. századi daloskönyvekben felbukkanó 'népies' vonások valójában közköltészeti előképei a népdaloknak, ámde e művek *nem* népdalok: tipikus közköltészeti alkotások. Szögezzük le: nemcsak hogy nem kétségtelen a XVII. században a népdalok megléte, de képtelenség e korban népdalokról beszélni. Közköltészet – népköltészet: ez nem egyszerűen technikai, terminológiai kérdés. Mint a vulgármarxizmus érintőleges tárgyalásánál erről szó van, az időben egyre visszább erőltetett – s ugyanakkor a programos népiesség fogalmától is besugárzott – népi terminus teszi lehetővé azt – s ez már nem terminológiai, hanem elsősorban ideológiai probléma –, hogy a népit egyrészt öröknek, másrészt a legfőbb és egyetlen értéknek tartjuk.
 20. Révai József: *Irodalmi tanulmányok*. Bp. 1950. 279–280. Szempontunkból igen tanulságos még az I. Osz. Közl. IV. 1953. évi száma, különösen Szabolcsi Bence, Kardos Tibor, Trencaényi-Waldapfel Imre és Turóczy Trostler József, Tolnai Gábor írása.
 21. Idézi Kardos Tibor, I. Osz. Közl. IV. 1953. 155.
 22. Maróthy János: *Az európai népdal születése*. Bp. 1960. 9.